

A régi Pest kertjeiről.

Írta: Vay Sándor gróf.

A «virágos Budapest»-ről sokat irnak mostanában az újságok. A cikkekben arról esik szó, milyen szép lenne, ha rózsát, violát, szegfűt s más egyéb virágokat nevelnének ablakokban a lakók. Valóban szép és figyelemreméltó mozzan ez. Ugyis alig van kert, árnyas üdülőhely ebben a nagy kötengérben, a mely akárcsak a Karsztban épült volna. Fiumét kivéve, nem ismerek lombtalanabb, virágtalanabb várost Budapestnél. Mintha csak eleink is valósággal rettegtek volna a fáktól, lombtól, kivéve a természeti szépségekben bővelkedő budai részt, kertjei a városnak, amelyekben kultúra is lett volna, alig voltak.

A Dunaparton, a mai Hangli helyén volt hajdanta is egy kis kertféle, abban egy fából tákoltt alkotmány. Kioszknak merész fantáziával sem lehetett volna mondani. A Kemnitzer-ház előtt — Castell-nek nevezték a régi pestiek — is volt egy kis sétatálya. Laczkovics, pestmegyei alispán, a jakobinus atya, erről így emlékezik egyik levelében: «— mind a' pesti, mind a' budai Uraságok itt szoktak öszvesokasodni. Szép mus'ica is tartatik — pénteknek kivételével — és ezt most az Esterházy-Regement bandája szolgáltatja...»

Kirándulószámba ment a Hacker-kert, az akkor Trézia-városnak nevezett negyedben. Ezt egyik legnőbelőbb kertnek tartották

eleink. Volt benne egy fedett tánczterem is és itt volt a híres Hacker-szála, amelyben a magyar Thália bölcsőkorában játszottak aktoraink. Itt tapsolták pályája kezdetén Déry-nét is, a szegény, örökké bajokkal küzködő, de könnyes szemmel is mosolygó, kedves, vidám bohémasszonyt. Itt árasztotta el a torontáli nábob, Gyertyánffy, virágokkal, itt írta hozzá verseit Katona, a «Bánk bán» írója, aki éppen ő miatta hasonlott meg azután az élettel, a világgal. Nevezetes kertek voltak a Józséfvárosban a Hilf- és a Kerajtsi-kertek is. Persze, nem kell itt aféle parkokat képzelnünk, mint a londoni Hyde-Park, a Kew-Garden, de még csak olyat sem, mint a párisi Parc-Monceau — hangulatos, sűrű, árnyas csalityját mintha most is látnám, mintha most is hallanám a fülemile koncertjét és egyre vonz oda a vágy, ami az embert olthatatlan szomjival mindig éppen csak Párishoz vonzza olyan ellenállhatatlan varázsszal.

Néhány szál gömbkacáz, nyurga, porlepett, ösztövért jegenyé busongott mindössze azokban a kertekben. Elül egy-két virágágy. Szarkaláb, petunia, meg ördög szem és sarkantyuvirág díszlett benne legfeljebb. A kertben szaletlí is volt. Hajnalicskát futtattak rá, mellette kugli húzódt el, ahol ingujjra vetkőzött czebbeli mesterek nagy furorral döntögették a bábokat. A Hilfet inkább az iparososztály, az ifjú iparosok is, a Kerajtsit meg a jurátusok látogatták. Néha aztán a jurátusok átmentek a Hilfbe, s a tánczoló timár-, vagy mészároslegények orra elől elkaparították az iruló-piruló polgárleánykákat.

Ilyenkor fölzdultak az iparossegédek s kórusban harsogott ki a szaletlí mögül:

— Du Jurát, Du verfluchter!...

De csak a szaletlí mögül. Mert a jurátusoknak kard volt ám az oldalukon!

Nagyon csöndes, szép helynek mondják régi krónikák az ugynevezett Szeminárium-kertet. Itt csak diákok, tudósok sétálgattak. A hírneves egyetemi tanár, Koppi Károly, minden délután itt üldögélt és készült a másnapi prelekczióra. Megfordult itt Schedius is, Kármánnak kedves barátja és szerkesztő-társa, mikor az Uram-at csinálta és Horváth István, meg az alma mater-nek több jelese.

Gyönyörű szép, árnyas, lombos kert volt a kecskeméti kapu közelében Batthyány hercegprimás kertje. A szentpétervári híres Eremitage stílusában Tántzház is állott ebben a kertben. 1790—91-ben, a híres budai diéta alkalmából, itt pazarfényű mulatságok tartattak s egy ízben megjelent ott II. Leopold fia, Ferencz főherceg trónörökös is. Sándor nádor pedig a primás híres nyári báljait mindenkor szorgalmatosan látogatta. Egyszer, egy ilyen bál alkalmával, ötszáz pesti szegényt vendégelt meg a gavallérságáról híres primás.

Arisztokráciánk a XVIII. században, de még a XIX. elején is nagyon keveset tartózkodott Pesten. Figyelemreméltó palotája csak a Károlyi-, Beleznay- és Teleki grófi családoknak volt. A szerviták kolostorához közel fekvő, a Belváros szűk utcáinak közé ékelő Teleki-háznak nem is volt kertje. A «Beleznay-Castell szép kerttel volt körülövezve» —

mondja egy régi följegyzés. Ebből lett később a híres Beleznay-kert, ahol magyar Sängereioek mulattatták apáinkat.

Károlyi József gróf egyetem-atozai palotájához mindjárt gyönyörű szép kertet is csináltatott. Ez a kert máig is páratlanul áll szépségével, virágdiszével, árnyas sétat helyeivel a Belvárosban. Sok történelmi nevezetesség is fűződik ehhez a kerthez. Nem utolsó az a majálisféle, — ma garden-partinak mondanák — amikor a Károlyi-huszárezred újonnan fölcsapott ifju mágnás-tisztjeit vendégelte itt meg a halhatatlan emlékü honleány, néhai Károlyi Györgyné — Zichy Karolina.

Különösen terjedelmes, magánkertnek szinte tulságosan nagy volt az Orczy-család kertje: « — Tsodaszép, ánglius módra gondozott, legméltóságosabb nyári eiszóródásra való hely nekem az Orczy Lórintz kertje, ha Pesten időzök. » Irja Barcsay Ábrahám egy bécsi jóbarátjának, Born Ignác tanácsosnak, akivel együtt kutatták az alchymia rejtett titkait.

Kizárólag magántulajdon volt még akkor ez a kert, és Orczy Lórincz, amikor már teljesen visszavonult a közpályától, gyakran látta ott vendégségben szives barátait, Kazinczy Ferenczet, Teleki Józsefet, Ányos Pált, a boldogtalan fiatal Pálos-szerzetest, aki « kéblében hordván a halál magvát, különösen vonzódtott a derűs kedélyü, mindenben megnyugvást találó őrsi bölcs-höz. »

A kertet, jóval később, már a XIX. század elején báró Orczy József engedte át a közönségnek. A tulajdonos azonban tovább is saját költségén ápoltatta, gondoztatta a növényeket s minden tavasszal szebbnél-szebb virágokkal ékesítette fel, hogy gyönyörűséget ta-

láljon ott a városi portól és hőségétől elfaradt szem. A rácsos kaput Flóra istenasszonynak a szobra díszítette. A körbe ültetett, árnyékot vető platánok alatt finom szalmából font karosszékek álltak s ez volt az ugynevezett rondella.

Mikor Ferencz császár — 1815-ben — a testvérvárosba hozta szövetségeseit, I. Sándor ezárt és Frigyes Vilmos porosz királyt, a szuverének az Orczy-kertbe is elmentek. Az országnak akkori két legszebb leánya, Orczy Teréz és Fanny bárónők szolgálták ki a magas uraságokat. Mikor azonban már az Orczy-kertet tulajdonosa átadta a «köz»-nek, a pesti oldal előkelőségei mellett: «szerényen és nyájasan, jól elkülönítve a főrendtől, mulattak a polgárok és iparosok is.»

Még a negyvenes években is kedves kirándulohely volt az Orczy-kert, s talán az volna ma is, ha a pesti polgárság, hazafias fellángolásában, az Orczyaktól kapott fejedelmi ajándékot, Grassalkovich herczeg óvatossága nélkül, oda nem ajándékozta az 1808-iki országgyűlés által alapított magyar katonatisztképző intézet telkéül, amely intézetnek alapkövét 1831-ben sajátkezüleg tette le József nádor, de amely csak évtizedek elmúltával adatott át eredeti rendeltetésének.

Egyes nagyobb házaknak is voltak csinos kertjei a régi Pesten. Így a hajdani Öt-pacsirta-utczában levő Karacs-háznak is volt kertje. Ezt gyakran említi följegyzéseiben Karacs Teréz, az érdemes uttörő magyar író nő is. Buzgó fáradozással a Ferenczvárosnak egyik sivár telkén nagyon csinos telket alkotott Fáy András, ez a soha nem nyugvó, egyre munkálkodó jeles író és hazafi. Vig mulatozások

estek itt vasárnap-délutánonkint s ingujjra vetkőzve akárhányszor kuglizált itt Vörösmarthy, a «Szózat» lánglelkü dalnoka. Filagória is volt a kertben. Filagória nélkül magyar táblabirót, magyar kertet el se lehet képzelni. Az ilyen filagóriában — no meg a méhesben — pipázták el életüket azok a régi nemes urak, de bizony olvastak és írtak közülök akárhányan! Sohase született volna meg talán a «Romlásnak indult hajdan erős magyar...», se a «Hervad már ligetünk...», ha Berzsenyi, a «Dani ur», nem szeret olyan módfelett álmodozni, kontemplálni az ő csöndes kertjének filagóriájában. Mert mesebeszéd az, hogy jól lehessen írni — kivált poétának — örökös hajszában, bajban, gondban. Az örökös, modern vágdatás megöl minden gondolatot, a tajok, a gondok kiszárítják az agyvelőt s legfőljebb szakmányban dolgozó és nem Isten kegyelméből való író lesz az író.

Sokszor, mikor az égetően forró napon megyek az utcán s a szikrázó fehér házfalak merednek rám, mint valami preparált csontvázak, úgy vágyom, szomjazom a falu, a falusi élet után. Ugy szeretnék leheveredni valami árnyékos akácza alá, vagy szívni a frissen kaszált széna illatát s hallgatni estenden a tücsök cziripelését. Azt hiszem, egy csöndes, falusi otthonban még meg tudnám mindazt írni, ami lelkemben él, ami feszíti agyam velejét, — de nem tud gondolatokká válni — mert se nyugalomra, se csöndességre nem tudok szert tenni. Mikor már a legszebben kigondoltam valamit, akkor napokig kell futkosni megint nyomorult, rongy anyagi dolgok miatt, bajokat intézni, vagy lárma, zaj, jövés-menés zavar ki a Schwung-ból s megszökik tőlem a Muzsám, aki talán még nálamnál is job-

ban borzad a profán gondoktól, bajoktól — az emberektől és a társaságtól.

Mennyire boldog lehetett Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, akik saját földjükön, saját kertjeik filagóriáiban áldozhattak a Muzsának. Néhány esztendeje annak, amikor Sümegen járva, nekem megmutatták a kertet, a nagy malomkő-asztalt, s a szaletlira ráboruló szomorú-kőrísfát, amely alatt álmodozott és irogatott a «major ur». Neki is lehetnek, voltak is gondjai, hiszen mutatják ezt hátrahagyott jegyzetei, de mik voltak ezek a napról-napra élő, holnapról nem is álmodható író gondjaihoz képest.

Nálunk, egészen napjainkig, csak a politikával foglalkozó író élhet némileg. Vagy aki a színpadok számára dolgozik. A többi mind vagy vegetál csupán, vagy füléig és azon is túl adósságban utazik. Nálunk még ma is legnagyobb dolga van a szellemi munkásnak. Az iparoslegénytől senki sem kívánja, hogy elegáns ruhában járjon, reprezentáljon. Az írótól ellenben megkövetelik manapság már. Pedig a legközepesebb csavargyár is jobban fizeti aránylag az embereit, mint ahogy honorál a magyar litteratura.

Fáy András is ferenczvárosi kertjében irogatott, dolgoztatott legszívesebben, és kertje volt Vitkovits Mihálynak is a belvárosi Zöldfa-utczában.

Ösmerjük régi írásokból a Zöldkert korcsmát. Ott állt az a mai Reáltanoda-utczában. Különösen az akkori juristák szerettek oda járni, s ott folyt le — Mária Terézia idejében — az a nagy kravall, amelynek nemcsak sebesültjei, de halottai is voltak.

A XIX. században kivált József nádor buzgólkodott sokat Pest befásításán. Nem sok eredménnyel azonban. A franczia háborúk, a kolera, majd a testvér-fővárost pusztító árvíz annyi kiadásokat hoztak az országra, hogy a város szépítésére alig került pénz.

A város erdőt azonban a feledhetetlen emlékü nádor kezdte a pestiek legszebb, legkedvesebb üdülhelyévé átalakíttatni. Ő szahályoztatta a Herminamezőt is, — a mai Hermina-kápolna tájéka. — Ugy a mezőt, mint a kápolnát, a nádornak egyik, élete virágában elhunyt leányáról nevezték el.

A múlt században létesítették a mai Erzsébet-teret, a József-teret, meg a Széchenyi-promenádöt. Ez a mai Börze tájékán állt, s egy kis darabja máig megvan a Continental-fogadó előtt. Az ötvenes években rendkívül felkapott sétálóhely volt, s ott játszott Patikárus Ferkó híres bandája. Ugyancsak akkoriban létesült a Múzeum-kert is.

De igazi, nagyobb szabásu parkja, magán-kertje most sincs Budapestnek. Mintha iszonyodnának a fáktól, a virágoktól, beépítenek minden talpalatnyi földet.

Azért is nagyon kívánatos hát a lapok agitálása virágos Budapest mellett. Ha már még a virágok alól is elfogyott a föld ebben a szomorú, koldus országban, legyenek legalább virágosak az ablakok. Szerezzenek gyönyörűséget a sivár bérkaszárnnyák lakóinak és keltsenek illuziót az idegenben, mint a Potemkin városai...